

RACHUNEK PRAWDOPODOBIENSTWA

WYKŁAD 4.

PARAMETRY ZMIENNEJ LOSOWEJ JEDNOWYMIAROWEJ

Wartość oczekiwana.

Oznaczenie EX lub m .

Dla zmiennej losowej skokowej

$$EX = \sum_i x_i p_i$$

(jeśli ewentualny szereg jest zbieżny
bezwzględnie, takie szeregi są "odporne"
np. na zmianę kolejności wyrazów).

Dla zmiennej losowej ciągłej

$$EX = \int_{-\infty}^{\infty} xf(x)dx$$

(jeśli ewentualna całka niewłaściwa jest **zbieżna bezwzględnie**).

Przykład

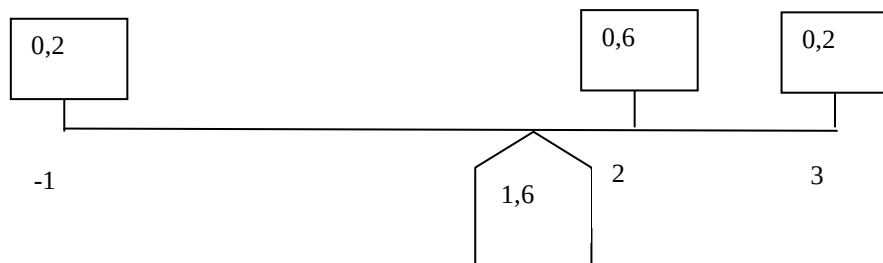
Dla zmiennej losowej o funkcji prawdopodobieństwa

x_k	-1	2	3
p_k	0,2	0,6	0,2

$$EX = -1 \cdot 0,2 + 2 \cdot 0,6 + 3 \cdot 0,2 = 1,6 .$$

Interpretacja.

Wartość oczekiwana wyznacza środek ciężkości masy jednostkowej rozłożonej w punktach skokowych.

Przykład

Dla zmiennej losowej o gęstości

$$f(x) = \begin{cases} 2x & x \in < 0,1 > \\ 0 & x \notin < 0,1 > \end{cases}$$

$$EX = \int_0^1 x \cdot 2x dx = 2 \int_0^1 x^2 dx = 2 \frac{x^3}{3} \Big|_0^1 = \frac{2}{3}$$

Przykład

Dla zmiennej losowej o gęstości

$$f(x) = \begin{cases} \frac{1}{x^2} & x \geq 1 \\ 0 & x < 1 \end{cases}$$

wartość oczekiwana nie istnieje bo

$$\int_1^{\infty} x \cdot \frac{1}{x^2} dx = \int_1^{\infty} \frac{1}{x} dx = \ln x \Big|_1^{\infty} = \infty.$$

Własności wartości oczekiwanej

- a) $Ec = c$; c – stała,
- b) $E(aX) = aE(X)$,
- c) $E(X + Y) = EX + EY$,
- d) Jeśli $a \leq X \leq b$, to $a \leq EX \leq b$,
jeśli $X \leq Y$, to $EX \leq EY$,
- e) $EX \leq E|X|$, $|EX| \leq E|X|$
- f) X, Y – niezależne, to $E(XY) = EX \cdot EY$
- g) Jeśli $Y = g(X)$, to

$$EY = \begin{cases} \sum_i g(x_i) p_i & \text{gdy } X \text{ skokowa} \\ \int_{-\infty}^{\infty} g(x) f(x) dx & \text{gdy } X \text{ ciągła} \end{cases}$$

Uwaga.

$$EX = \int_0^{\infty} (1 - F(x)) dx - \int_{-\infty}^0 F(x) dx$$

Bardziej ogólną definicję wartości oczekiwanej otrzymamy stosując **całkę Stieltiesa**

$$EX = \int_{-\infty}^{\infty} x dF(x)$$

przy założeniu, że powyższa całka jest bezwzględnie zbieżna.

Ponieważ sumy całkowe definiujące całkę

$$\int_a^b x dF(x) \quad \text{mają postać}$$

$$S_n = \sum_{i=1}^n \hat{x}_i (F(x_i) - F(x_{i-1}))$$

to dla dystrybuanty kawałkami stałej wartość oczekiwana określona za pomocą całki Stieltiesa jest równa sumie iloczynów skoków dystrybuanty przez punkty skokowe i pokrywa się z określeniem podanym wcześniej.

Natomiast dla dystrybuanty zmiennej losowej ciągłej mamy

$$F(x_i) - F(x_{i-1}) = F'(\hat{x}_i)(x_i - x_{i-1}) = f(\hat{x}_i)(x_i - x_{i-1})$$

$$\text{czyli } dF(x) = f'dx$$

co również daje definicję podaną wcześniej.

Z addytywności całki Stieltjesa względem funkcji F mamy następującą własność:

Jeśli zmienna losowa X jest skokowo - ciągła tzn. jej dystrybuanta da się przedstawić

w postaci $F(x) = cF_1(x) + (1-c)F_2(x)$, $c > 0$,
 F_1 - dystrybuanta zmiennej losowej skokowej X_1 ,
 F_2 - dystrybuanta zmiennej losowej ciągłej X_2 .
Wtedy

$$EX = cEX_1 + (1-c) EX_2$$

Inny sposób liczenia wartości oczekiwanych zmiennych losowych skokowo - ciągłych jest następujący:

Jeśli dystrybuenta F jest przedziałami ciągła i różniczkowalna wewnątrz przedziałów ciągłości to

$$EX = \int_{-\infty}^{\infty} xF'(x)dx + \sum_i x_i (F(x_i^+) - F(x_i)),$$

gdzie x_i - punkty skokowe dystrybuenty. Wzór ten pozwala też na wyznaczanie wartości oczekiwanej zmiennej losowej $Y = g(X)$ bez znajomości rozkładu Y , mianowicie

$$EY = E(g(X)) = \int_{-\infty}^{\infty} g(x)F'(x)dx + \sum_i g(x_i)(F(x_i^+) - F(x_i))$$

gdzie x_i - punkty skokowe dystrybuenty F zmiennej losowej X .

Przykład.

Jeśli zmienna losowa ma dystrybuantę

$$F(x) = \begin{cases} 0 & x \leq 0 \\ 0,25 + 0,5x & 0 < x \leq 1 \\ 1 & x > 1 \end{cases}$$

to $F(x) = 0,5F_1(x) + 0,5F_2(x)$, gdzie

$$F_1(x) = \begin{cases} 0 & x \leq 0 \\ 0,5 & 0 < x \leq 1 \\ 1 & x > 1 \end{cases}$$

$$F_2(x) = \begin{cases} 0 & x \leq 0 \\ x & 0 < x \leq 1 \\ 1 & x > 1 \end{cases}$$

Zatem $EX = 0,5 \cdot 0,5 + 0,5 \cdot 0,5 = 0,5$.

II sposób.

$$EX = \int_0^1 x \cdot 0,5 dx + (0 \cdot 0,25 + 1 \cdot 0,25) = 0,25 + 0,25 = 0,5$$

Miarą rozrzutu wartości zmiennej losowej jest wariancja.

Wariancja.

Oznaczenie D^2X lub σ^2 lub VX .

$$D^2X = E(X - EX)^2$$

Dla zmiennej losowej skokowej

$$D^2X = \sum (x_i - EX)^2 p_i$$

Dla zmiennej losowej ciągłej

$$D^2X = \int_{-\infty}^{\infty} (x - EX)^2 f(x) dx$$

Własności wariancji

a) $D^2 c = 0$; c – stała,

b) $D^2(aX) = a^2 D^2(X)$,

c) $D^2(X + b) = D^2 X$, b – stała,

d) X, Y – niezależne, to $D^2(X \pm Y) = D^2 X + D^2 Y$

e) $D^2 X = E(X^2) - (EX)^2$.

Wykorzystanie własności e)

$$D^2 X = \begin{cases} \sum_i x_i^2 p_i - (EX)^2 & \text{gdy } X \text{ skokowa} \\ \int_{-\infty}^{\infty} x^2 f(x) dx - (EX)^2 & \text{gdy } X \text{ ciągła} \end{cases}$$

Odchylenie standardowe.

Oznaczenie DX lub σ .

$$DX = \sqrt{D^2 X}$$

Własność

Jeśli X ma wartość oczekiwaną m i odchylenie standardowe $\sigma > 0$

to zmienna losowa $Y = \frac{X - m}{\sigma}$ ma

$$EY = 0 \text{ i } DX = 1.$$

Zmienną losową Y nazywamy zmienną losową **standaryzowaną**.

Przykład

Dla zmiennej losowej o gęstości

$$f(x) = \begin{cases} 2x & x \in \langle 0,1 \rangle \\ 0 & x \notin \langle 0,1 \rangle \end{cases} \quad \text{mamy} \quad EX = \frac{2}{3} \quad \text{zatem}$$

$$D^2 X = \int_0^1 \left(x - \frac{2}{3} \right)^2 \cdot 2x dx = 2 \int_0^1 \left(x^3 - \frac{4}{3} x^2 + \frac{4}{9} x \right) dx = \frac{1}{18}$$

II sposób (na podstawie własności e))

$$D^2 X = \int_0^1 x^2 \cdot 2x dx - \left(\frac{2}{3}\right)^2 = 2 \int_0^1 x^3 dx - \frac{4}{9} = \frac{1}{2} - \frac{4}{9} = \frac{1}{18}$$

Przykład

Jeśli niezależne zmienne losowe X_i ($i = 1, 2, \dots, n$) mają taką samą wartość oczekiwaną m i takie samo odchylenie standardowe $\sigma > 0$ to zmienna losowa $\bar{X}$

będąca ich średnią $\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n X_i$ ma

$$E\bar{X} = m; \quad D\bar{X} = \frac{\sigma}{\sqrt{n}}$$

Nierówność Czebyszewa.

Jeśli zmienna losowa X ma wartość oczekiwaną m i odchylenie standardowe $\sigma > 0$ to dla dowolnego $\varepsilon > 0$ mamy

$$P(|X - m| \geq \varepsilon) \leq \frac{\sigma^2}{\varepsilon^2}$$

Moment rzędu k (k - liczba naturalna)

$$m_k = E(X^k)$$

własność e) wariacji można zapisać

$$D^2X = m_2 - m^2.$$

Własność. Jeśli istnieje m_k to istnieje m_s
dla każdego $s < k$.

Moment centralny rzędu k (k - liczba naturalna)

$$\mu_k = E\left(\left(X - EX\right)^k\right)$$

Zauważmy, że w szczególności

$$\mu_1 = 0,$$

$$\mu_2 = D^2X.$$

współczynnik asymetrii (skośności)

$$a = \frac{\mu_3}{\sigma^3}$$

i współczynnik skupienia (kurtozę)

$$k = \frac{\mu_4}{\sigma^4}$$

Zależności między momentami zwykłymi i centralnymi.

$$m_k = \sum_{i=0}^k \binom{k}{i} \mu_{k-i} m_1^i$$

w szczególności

$$m_2 = \mu_2 + m_1^2,$$

$$m_3 = \mu_3 + 3\mu_2 m_1 + m_1^3,$$

$$m_4 = \mu_4 + 4\mu_3 m_1 + 6\mu_2 m_1^2 + m_1^4,$$

$$\mu_k = \sum_{i=0}^k (-1)^i \binom{k}{i} m_{k-i} m_1^i$$

w szczególności

$$\mu_2 = m_2 - m_1^2,$$

$$\mu_3 = m_3 - 3m_2 m_1 + 2m_1^3,$$

$$\mu_4 = m_4 - 4m_3 m_1 + 6m_2 m_1^2 - 3m_1^4,$$

Kwantylem rzędu p ($0 < p < 1$) zmiennej losowej X o dystrybuancie F nazywamy liczbę x_p , taką, że

$$F(x_p) \leq p \leq F(x_p^+)$$

Zauważmy, że dla zmiennej losowej ciągłej x_p wyznaczymy z równości

$$F(x_p) = p$$

Kwantyl rzędu 0,5 nazywamy **medianą**.

Kwantyle rzędu 0,25 ; 0,5; 0,75 nazywamy **kwartylami** (drugi kwantyl jest medianą).

Kwantyle istnieją dla każdej zmiennej losowej, lecz nie zawsze są wyznaczone jednoznacznie.

Przykład.

Dla zmiennej losowej o gęstości

$$f(x) = \begin{cases} 0,5 & x \in <0, 1> \cup <2, 3> \\ 0 & x \notin <0, 1> \cup <2, 3> \end{cases}$$
 medianą jest dowolna liczba z przedziału $[1, 2]$.